

LIBRIS

We know
books

Nae Ionescu

ISTORIA LOGICII

1929-1930

aceasta. Poate că generalitățile pe care le-am făcut eu vă par că închid în ele un moment dialectic; ar fi teza, antiteza și sinteza. Nu sunt vinovat cu nimic de aceste operațiuni; nu mă simt, în ceea ce mă privește, vinovat de dialectică și nu sunt înclinat a face construcții cu elementele realității, în care să intre și ceva de la mine. Ceea ce spun eu, poate că nu este așa, — dar este convingerea mea. Ceea ce v-am spus eu acum nu sunt decât generalizări pe bază empirică, generalizări în legătură cu speculațiunea logică. Dacă, după cum vă spuneam, procesul acesta, sau devenirea aceasta, ia forme dialectice, nu este din vina mea. S-ar putea să ia forme dialectice și din alt cuvânt. Eu am deosebit trei perioade. De ce trei? N-am nicio predilecție pentru numărul trei. Trei, pentru că atâtea le găsim până acum; de aici elementul acesta întâmplător dialectic. Dar nu există niciun motiv ca aceste perioade să fie numai trei; adică, chiar dacă, considerând filosofia europeană, de la Thales până azi, noi deosebim trei perioade, treimea aceasta nu este determinată de elementele anterioare vieții spirituale a Europei, ci pur și simplu de anumite perioade istorice întâmplătoare. După ultima perioadă, dacă în adevăr ea se va preciza în sensul în care se desenează aci, s-ar putea să vie o a patra și, dacă vine a patra, vedeți că s-a stricat tot jocul dialectic. Vasăzică nu dau niciun sens acestei împărțiri generale, și nu trebuie să-i dați nici d-voastre.

Atât intenționez să vă spun anul acesta, în legătură cu istoria logicii.

TABLA DE MATERII

NAE IONESCU...3

INTRODUCERE...13

I CAUZALITATE EFICIENTĂ SAU TIPOLOGIE?...31

1. Necesitatea didactică a cursului de istorie a logicii...31
2. Concepția dinamistă a istoriei...32
3. Paralogismul hegelianismului: timpul generator al evenimentelor...32
4. Corelația evenimentelor în timp. Sensul expresiei: „Semnele vremii”...34
5. Descrierea și tipologia în istorie...36
6. Tipologia în istoria logicii...38

II PERIOADELE ÎN ISTORIA LOGICII...41

1. Problema prelegerii precedente. ...41
2. Orice clasificare închide un element subiectiv. ...41
3. Clasificarea istoriei universale și clasificarea istoriei filosofiei. ...42
4. Caracterul arbitrar al epocilor din istoria filosofiei. ...43
5. Renașterea, linie de demarcație în istoria culturii în genere și în istoria logicii...45
6. Vremea noastră, a doua linie de demarcație în istoria omenirii...49

III „LUMEA VECHE” ȘI „LUMEA NOUĂ” SPIRITUALITATEA LOR...51

1. Întrepătrunderea epocilor istorice...51
2. Teocentrismul „lumii vechi”...55
3. Antropocentrismul „lumii noi”...56
4. Orientarea metafizică a „lumii vechi” și orientarea științifică a „lumii noi”...58

IV TIPURI DE VIAȚĂ SPIRITUALĂ ȘI TIPURI DE CULTURĂ...62

1. „Lumea veche” și „lumea nouă”, forme caracteristice de viață spirituală...62
2. Elementele constitutive ale vieții spirituale...63
3. Problema „culturii” și problema și „salvării”...67
4. Forme tipice de viață spirituală și tipuri de cultură: romantism, clasicism...68

V ÎNDREPTĂȚIREA ISTORIEI LOGICII...73

1. Obiectul „cursului de istoria logicii” istoric a concepțiilor asupra logicii....73
2. Tipuri de logică....74
3. Tipuri de logicieni....76
4. Caracterul social al „gândirii formulate” face posibile tipurile de logică și de logicieni....78
5. „Logica pură” este un concept și nu o realitate. Elementele „impure” sunt relevante pentru determinarea tipurilor de logică și logicieni....80

VI APARIȚIA PREOCUPĂRII FORMALE: SOFISTICA...83

1. Condițiile de existență a activității filosofice....83
2. Atitudine științifică și atitudine filosofică....84
3. Opoziția obiect-subiect: resort al activității filosofice....86
4. Ivirea preocupării formale: Sofistica....88
5. Interesul formal dialectic al Sofiștilor....89
6. Poziția formală a Sofiștilor: bază a problematicei logice....91

VII REACȚIUNEA ANTISOFIGISTICĂ: LOGICA SOCRATICĂ...93

1. Contradicția internă a sofisticii....93
2. Centrul gândirii socratice: stabilirea elementelor permanente ale gândirii....95
3. Problemele socratice: maieutica, artă a definiției....96
4. Conceptul....97
5. Principiul identității....99
6. Caracterul substanțialist și statistician al logicii socratice....101

VIII PROBLEMELE DE LOGICĂ ÎN GÂNDIREA LUI PLATON...103

1. Poziția socratică....103
2. Problemele logicii lui Platon: „teoria Ideilor” ieșită din substanțializarea conceptului....105
3. Obiectul și Ideea stau în raport de ratio essendi....108
4. Ideea platoniană corespunde ipotezei din logică....109
5. Metode de verificare: reducerea la absurd....110
6. Metoda diviziunii....112
7. Caracterul static-contemplativ și substanțialist al platonismului....113

IX LOGICA LUI ARISTOTEL: CONCEPTUL ȘI JUDECĂȚA...114

1. Afirmatii greșite despre logica lui Aristotel: sistem definitiv....114

2. Sistem de logică pur formală....115

3. Teoria conceptului la Aristotel....117

4. Conceptul, correspondent al substanței, punct de plecare în procesul logic de cunoaștere....119

5. Predicația, tipul judecății aristotelice....120

X LOGICA ARISTOTELICĂ: TEORIA RAȚIONAMENTULUI...122

1. Dovedirea adevărului, scop principal al logicii lui Aristotel....122

2. Raționamentul apodictic....123

3. Raționamentul epagodic....124

4. Inducția aristotelică și inducția modernă....125

5. Nesiguranța cunoștinței epagodice (inductive)....126

6. Logica aristotelică, știință de demonstrație și nu de descoperire a adevărului....127

7. Raționamentul, instrument de transmitere a adevărului dat și garantat prin intuiție....129

XI LOGICA STOICĂ...131

1. Sfârșitul perioadei metafizice a logicii grecești....131

2. Ivirea tendințelor formaliste: stoicismul. Teoria stoică a formei ipotetice a silogismului....132

3. Conceptele stoice: „lecta”....134

4. Cele trei supoziții: reală, logică, gramaticală....135

5. Critica logicii stoice: operațiile logice depășesc domeniul conceptelor....137

6. Urme de preocupări materiale în logica stoică: lecta incomplete și lecta complete....139

XII LOGICA SCOLASTICĂ...142

1. Originile răsăritene ale Scolasticeii....142

2. Absența preocupării formale în Scolastică. Frecvența utilizării formelor schematice de gândire....144

3. Formalismul logic apare odată cu nominalismul, la sfârșitul Scolasticeii....147

4. Scolastica încheie prima perioadă din istoria logicii....149

XIII NOUA ORIENTARE SPIRITUALĂ A RENĂȘTERII...151

1. Caracteristicile Renașterii: antropocentrism subiectivist....151

2. Originile lui istorice....153

3. Practicism....154

4. Antropocentrismul anonim al creștinismului....155
5. Personalismul modern....156
6. Logica Renașterii: judecata, element central în mecanismul logic. Faptul, obiect de constatare prin judecată....157
7. Caracterul inventiv al logicii moderne....159

XIV TENDINȚE MATEMATIZANTE ÎN LOGICA MODERNĂ...161

1. Matematica, știință simplă, sigură, obiectivă, perfectă și definitivă....161
2. Matematica, idealul tuturor științelor....163
3. Matematizarea logicii....165
4. Unitate matematică și unitate logică. Confuzia dintre ele a făcut posibilă identificarea logicii cu matematica....166
5. Calcul și invenție. Confuzia lor a prilejuit matematizarea logicii....167

XV LEIBNIZ: ÎNTRE SUBSTANȚIALISM ȘI RELAȚIONISM...170

1. Profilul spiritual al lui Leibniz....170
2. Teza lui B. Russell....170
3. Predicație și relație....171
4. Importanța lui Leibniz în istoria logicii....173

XVI LOCKE ȘI HUME: NOMINALIZAREA LOGICIL...177

1. Poziția lui Leibniz....177
2. Locke: disolvarea „conceptului”....178
3. Conceptul locke-ian, prescurtare a realității pe calea abstracțiunii, devine garanția unei certitudini de fapt....179
4. Hume: disolvarea „legii”....181
5. Cauzalitate și funcțiune....183
6. Rezultatul criticii lui Locke și Hume: nominalizarea logicii....184

XVII KANT: REACȚIUNEA ÎMPOTRIVA EMPIRISMULUI...187

1. Poziția nominalistă a empirismului....187
2. Reacția kantiană: logica, știință normativă, care garantează exactitatea gândirii prin raportarea ei la legile silogismului și la principiul non-contradicției....188
3. Numen și fenomen. Lumea fenomenală, planul de funcționare a gândirii logice....190
4. Imposibilitatea de a distinge între realitatea fenomenală și realitatea de gândire. Fenomenalismul kantian trebuia să ducă la idealismul absolut....192

5. Importanța lui Kant pentru istoria logicii....193

XVIII CONSECINȚELE ATITUDINII KANTIENE ÎN LOGICĂ...195

1. Poziția kantiană în logică....195
2. Consecințele ei: psihologism....196
3. Logica absolută: hegelianism....197
4. Neorealismul și logistica....198
5. Logica gnoseologică....199
6. Logica contemporană: atomismul logic înlăturat de substanțializarea proceselor logice și hipostazarea lor într-un plan de existență propriu și în tipuri de fapte logice ireductibile....200
7. Comprehensibilitatea logicii contemporane....202

XIX ETAPE ÎN ISTORIA LOGICIL...204

1. Atitudinea acestui curs....204
2. Momente caracteristice în construirea disciplinei logice: logica aristotelică prilejuită de formalismul sofistilor....205
3. Logica scolastică, după formalismul bizantin....208
4. Logica modernă, după formalismul Renașterii....209

XX TIPURI DE LOGICĂ...213

1. Logică substanțialistă....213
2. Logică relaționistă....216
3. Logică pentru care relația însăși este un obiect....218

CAUZALITATE EFICIENTĂ SAU TIPOLOGIE?

1. Necesitatea didactică a cursului de istorie a logicii. **2.** Concepția dinamistă a istoriei. **3.** Paralogismul hegelianismului: timpul generator al evenimentelor. **4.** Corelația evenimentelor în timp. Sensul expresiei: „Semnele vremii”. **5.** Descrierea și tipologia în istorie. **6.** Tipologia în istoria logicii.

1. Cursul de anul acesta izvorăște mai mult din necesități didactice decât din preocupările mele personale. Din acest punct de vedere, este evident că eu sunt, personal, dezavantajat. D-voastre aveți, asupra noastră, avantajul că vă schimbați mereu și că întineriți întotdeauna; noi, care stăm pe scaumul acesta, avem dimpotrivă dezavantajul că, rămânând aceiași, trebuie să îmbătrânim. Așa că noi avem de făcut, față de d-voastre, un efort în plus: acela de a ne ține tineri mereu. Această tinerețe însă nu se poate căpăta decât printr-o continuă activitate lăuntrică, care este singura condiție a tinereții veșnice. O asemenea activitate lăuntrică se exercită cu atât mai greu, cu cât temele, asupra cărora trebuie să ne încordăm, revin. Tinerețea noastră este în funcție de nouitatea noastră, dar ritmul didactic-academic este un impediment al acestei tinereți, pentru că ne forțează să ne întoarcem către unele lucruri asupra cărora am gândit și asupra cărora uneori nu mai avem nimic de adăugat. Este, între altele, cazul cursului de istorie a logicii, pe care l-am mai făcut odată, înaintea altui auditor decât cel de astăzi, și care, din necesități didactice, urmează să ne preocupe și în anul acesta.

Un curs de filosofie este întotdeauna ceva nou; atunci când este în adevăr un curs de filosofie. El se cristalizează numai în timp; gândirea șerpuieste, stăruie, se împiedică asupra diferitelor obiecte pe care le studiază și încetul cu încetul se precizează: astăzi o problemă, mâine alta, până se întregește toată materia respectivă într-un tot.

Cu acest curs de istorie a logicii, mi s-a întâmplat un lucru ciudat: el a ieșit gata dintr-odată, cam așa cum a ieșit — să zicem, printr-o comparație nepotrivită, — Minerva gata înarmată din

capul lui Jupiter. Așa că schema generală a cursului de anul acesta este, în linii mari, tot vechea schemă a cursului pe care l-am făcut acum trei-patru ani.

Evident, el nu va lua înfățișarea unui curs obișnuit de istorie a filosofiei; nu pentru că așa fi descoperit eu ceva nou și nici pentru că așa vrea să fac altfel decât lumea cealaltă, ci pentru că mie mi se pare că, așa cum se face în genere istoria, mai ales în domeniul disciplinelor spirituale, ea folosește o formă greșită, întru cât este irelevantă.

2. De obicei, istoria este considerată în primul rând ca un fel de înșiruire a evenimentelor, în funcție de timp, și atunci se încearcă să se surprindă, pe această curbă a timpului, diferite momente caracteristice, din care apoi se desprinde un fel de diagramă a unui proces unitar. Este o metodă pe care o întrebuițăm, fără să ne dăm seama, sub influența lui Hegel. Acesta e un filosof pe care nu-l citește nimeni și pe care-l înțeleg și mai puțin. Dar, odată citit, el trece totuși, în anumite forme fundamentale, în mintea noastră, a tuturor. Și lucrul este, de altfel, firesc pentru felul nostru de a înțelege istoria.

Acest fel de a face istoria are la bază un soi de presuposiție dinamistă; adică în loc să spunem, cum de fapt ar trebui, că timpul este locul evenimentelor, spunem că timpul este suportul, resortul, motorul evenimentelor; că, prin urmare, timpul este o realitate, care există în ea însăși și care creează, în desfășurarea lor, anumite forme; dar că toate formele acestea sunt pasibile de integrare într-un proces organic unitar.

3. Părerea aceasta nu pot s-o împărtășesc. Fără îndoială că este foarte atrăgătoare, mai ales prin tendința de a descoperi, în desfășurarea evenimentelor, o semnificare și o configurație precisă. Mintea noastră nu poate, în genere, să cunoască realitatea decât creând înăuntrul ei anumite ritmuri, anumite repetări. De aceea este mai convenabil, pentru ea, să înțeleagă istoria în funcție de o unitate care se realizează. Întrebarea este însă dacă această unitate, care se realizează, există în adevăr, sau dacă nu cumva ea este, pur și simplu, o născocire a minții noastre. Pentru că, fără îndoială, și creațiile minții noastre sunt interesante; numai că pot să fie interesante întrucât sunt creații ale minții noastre, nu întrucât în adevăr răsfrâng o realitate.

Prin urmare, trebuie să facem o deosebire netă între ceea ce am vrea noi să fie în realitate și ceea ce este acolo în adevăr. Iar, în această realitate, ceea ce este, sunt lucrurile și evenimentele; care fără îndoială că au un început și un sfârșit; și care au o legătură cu ceea ce a fost și cu ceea ce va să fie; care adică au rădăcini și deschid mai departe perspective. Dar de aici și până la a afirma că legăturile acestea se fac pe o singură linie de evoluție istorică, este o mare deosebire. Impresia mea este că, de îndată ce constatăm că există obiecte — care pot să fie obiecte materiale, evenimente sau orice am vrea, — de îndată ce există obiecte ale cunoașterii, cel mai bun lucru este să procedăm la cunoașterea lor; iar cea mai apropiată metodă de cunoaștere a lor, este studiul lor, în ele înșile, și pe urmă, ca să zicem așa, un fel de comparare a lor între ele. Cu alte cuvinte, metoda care trebuie să prezideze și la cunoașterea istorică, adică și la cunoașterea desfășurării evenimentelor în timp — cum se spune cu un termen fals, — trebuie să fie tot metoda cunoașterii obișnuite; adică trebuie să ajungem, dacă procedăm științific și după logica noastră obișnuită, tot la anumite concepte. Ceea ce înseamnă că cunoașterea istorică începe să devină, după această metodă, la fel cu cea întrebuințată în științele naturale. Este adevărat că științele naturale însele au ajuns, la un moment dat, să însereze evenimentele, de unde și teoria evoluționistă. Teoria evoluționistă, însă, nu condiționează științele naturale, ci vrea să explice anumite evenimente, pe care le studiem în științele naturale; pe câtă vreme în istorie, și mai ales în istoria nouă — cum spun pretențios istoricii, — înserierea în timp și stabilirea de serii, unele mono-lineare, pare a forma însăși esența întâmplărilor istorice. Și tocmai împotriva acestui fapt trebuie noi să protestăm. Dacă, după cunoașterea evenimentelor așa cum sunt ele, am vrea să le și inseriem, adică să găsim un sens istoriei, aceasta ar fi o pretenție îndreptățită; dar îndreptățită numai în măsura în care ea ar răsfrânge ceva din realitate. Dacă eu, din capul locului, definesc istoria ca înseriere lineară a evenimentelor, aceasta înseamnă să judec asupra realității istorice. După cum în științele naturale nu procedez anunțând că știința vieții este evoluționistă sau că ea se rezolvă în evoluționism, tot așa nu pot să procedez în istorie spunând, de la început, că știința istoriei se rezolvă în înserierea

mono-lineară sau plurilineară a faptelor.

4. Considerațiile mele sunt de natură să stabilească un fapt, ceva mai deosebit decât acela care vă stă la îndemână, din cercetările, poate, și ale d-voastre personal. Anume faptul, pe care-l subliniam și în alte dăți, că aceea ce ne interesează pe noi este forma tipică de viață istorică, nu înscrierea diferitelor evenimente; adică nu ne interesează cunoașterea evenimentelor și stabilirea curbei de curgere, ci realitățile așa cum ele cad sub ochii noștri. Ce facem noi cu aceste realități ca să le înțelegem, aceasta este o altă chestiune: dar faptul fundamental, de la care plecăm, este evenimentul care se petrece sub ochii noștri, în prezent, sau se petrece sub ochii noștri altfel, ca o cunoștință în trecut.

Cu alte cuvinte, în adevăr, istoria întrebuințează și ea un material care este dat și un material care trebuie să fie cunoscut în el însuși. Dacă, între obiectele acestea ale istoriei, există și o legătură oarecare, aceasta rămâne să se vadă. Evident, nu trebuie să uităm că evenimentul istoric se definește prin plasarea lui în timp, adică nu poate să fie eveniment istoric acela căruia nu-i recunoaștem o antecedentă și o consecvență. Numai în momentul în care pot să definesc, prin inserție, un eveniment între alte două, acel eveniment devine istoric. Sunt unele evenimente care-s preistorice, pentru că ele au cel mult o limită: limita din spre noi; n-au însă limita cealaltă.

Vasăzică este adevărat că evenimentele istorice se definesc prin fixarea, prin asigurarea unui loc în timp; dar numai într-atât — repet — încât timpul este considerat ca locul evenimentului și nu ca principiul creator al evenimentului. Cu alte cuvinte, numai întrucât putem să lucrăm cu timpul dintr-un punct de vedere static, nu dinamic, izbutim să avem fenomenul în puritatea lui și nu în ceea ce ar putea să-i adauge prejudecata că el ar fi purtat de către timp, că ar fi un produs al timpului.

Este adevărat că limbajul nostru este foarte defectuos, din acest punct de vedere. Noi întrebuințăm în fiecare moment, în viața noastră curentă, cuvinte care prejudecă asupra problemelor. De pildă vorbim despre „semnele vremii”, ca și cum vremea ar fi ceva substanțial, existând în ea însăși și având anumite semne caracteristice, iar evenimentul n-ar fi decât o manifestare,

un semn al vremii. Acest fel defectuos de a ne exprima, în ultimă analiză, este tot hegelianism; însă, evident, noi întrebuințăm în genere cuvinte al căror sens este corupt, dar noi ne facem dificultăți: știm că sensul este corupt și tot îl întrebuințăm. Când este însă vorba să ne dăm seama de ceea ce vrem să facem într-adevăr, atunci trebuie să ținem seama că întrebuințăm cuvinte cu sens corupt. Vasăzică, dacă întrebuințăm asemenea cuvinte corupte, nu trebuie să deducem de aici că în adevăr considerăm vremea drept ceva substanțial, existând în sine; ci pur și simplu ca loc al evenimentelor.

Nu este mai puțin adevărat, totuși, că și expresia „semnele vremii” își are o semnificație, care corespunde realității, dar în alt sens decât acela în care vorbesc eu. Și anume: este adevărat că evenimentele care se întâmplă în același timp au o legătură între ele, că ele sunt prinse toate ca într-un fel de rețea și că în adevăr ele își corespund într-un anumit fel. Adică, elementele constitutive ale unei stări de lucruri, într-un anumit moment, stau într-o strictă corelație, care poate sau nu poate să fie cunoscută de noi, în total sau în parte. Dacă stabilim însă principiul fundamental că există o corelație esențială între diferitele componente ale unei stări de lucruri, atunci trebuie să deducem imediat că, din cunoașterea câtorva din aceste elemente, se poate construi întreg conspectul, întreg complexul de evenimente, care constituie starea de lucruri de care ne preocupăm. Este, într-un oarecare fel, ceea ce fac biologii. Cuvier știți că cerea un os, pentru ca din el să construiască un animal întreg. Ce înseamnă aceasta? Că există anumite formule de echilibru, care sunt caracteristice pentru un tot organic. D-voastre nu aveți timp să vă ocupați și de alte lucruri în afară de filosofie, dar ați putea să auziți foarte multe lucruri interesante, aici în București, și între altele cred că rareori ar putea să audieze cineva un curs mai folositor, din punctul de vedere al gândirii și înțelegerii realității, decât cursul pe care-l face, la Facultatea de Medicină, d. profesor Rainer. Minunate metode de înțelegere a realității sunt la îndemâna acelor care vor să înțeleagă și vor să asculte pe d. Rainer. Mi-a venit lucrul acesta în minte, pentru că tocmai cu asemenea chestiuni se ocupă d-sa, între altele cu ceea ce s-a numit mecanica mișcărilor sau mecanica corpului omenesc în genere.

Poate că ați văzut aici, în București, o carte groasă a d-lui Enric Sanielevici, care pleacă de la același punct de vedere: corelația care există între diferitele elemente ale unui tot, ale unui complex de împrejurări. Dacă prin urmare există corelație și dacă, din anumite elemente caracteristice, putem să construim un complex, înseamnă că acel complex se ține ca un tot unitar și organic; și atunci, evident că fiecare din elemente împlinește un fel de funcțiune de reprezentanță simbolică, pentru totul din care este desprins.

Prin urmare, în adevăr se poate vorbi de semnele sau caracteristicile unui complex și se poate vorbi și de „semnele vremii”, întrucât sub această expresie se înțelege o stare dată într-un anumit moment. Aceasta nu înseamnă că momentul este relevant pentru starea de lucruri, ci pur și simplu că starea de lucruri s-a generalizat în acel moment. Eu, vorbind acum, la ora 6 fără 17 minute, spun un anumit cuvânt. Evident că există o legătură între această oră și cuvântul pe care-l spun, cuvântul adică s-a plasat în acest moment; dar nu există nicio legătură organică între cuvânt și oră, pentru că acest cuvânt puteam să-l spun și la ora 5 fără 18 minute.

Prin urmare se poate deduce, din cele spuse, nu numai că timpul nu este relevant pentru întâmplări, ci dimpotrivă, el se definește prin întâmplările care au loc în el. Pentru că, ce înseamnă în definitiv ora 6 fără 17 minute? Înseamnă că indicatoarele stau într-un anumit punct pe cadranul ceasului. Prin urmare inversul este adevărat: nu evenimentele sunt purtate de timp, ci timpul se definește prin evenimente; luăm cunoștință de existența timpului prin evenimentele care se întâmplă în el. Evident, putem să spunem „semnele timpului”, dar aceasta nu înseamnă că semnele sunt ale timpului, ci ale complexului de împrejurări sau ale stării de lucruri care se întâmplă în timp.

5. Dacă așa se petrec lucrurile în realitate și dacă ceea ce ne preocupă și trebuie să ne preocupe sunt evenimentele și nu ceea ce am putea bănuși că este resortul intim al acestor evenimente, dacă în adevăr particularul este real și nu mecanismul, pe care unii îl bănuiesc lăuntric, dar care poate să fie sau poate să nu fie mecanismul lăuntric, atunci preocuparea noastră către acest particular merge.

Dar cercetarea particularului, sau a evenimentului de la care plecăm în studiul nostru, nu se poate face, propriu zis, în el însuși. Se face și în el, în elementele lui, dar se face și în comparație cu alte evenimente concrete: obiectele istoriei sunt pasibile de comparare și trebuie să fie comparate, pentru ca să poată fi cunoscute și înțelese. Aceasta înseamnă că metoda, pe care trebuie să o întrebuițăm în cercetarea istorică, deci și în istoria logicii, este tot descrierea. Descrierea evenimentelor este metoda fundamentală a științelor istorice, pe care o vom întrebuița și noi în istoria logicii. Dar descrierea presupune anumite alte metode de lucru, care au ca principiu, ca mecanism lăuntric, compararea și care, în cea mai caracteristică formă, sunt cunoscute sub numele de clasificare.

Împotriva clasificării se ridică o mulțime de obiecții, și cineva dintre d-voastre, care este de față, făcea o observație foarte judicioasă și foarte adâncă, spunând că clasificarea este totuși o metodă foarte fecundă, atunci când interesul nostru merge la obiect și la gradul de realitate a obiectului; pentru că dacă există o ierarhizare a obiectelor după gradul de realitate, după cantitatea de realitate pe care o închid, atunci este evident că clasificarea obiectelor este mai mult decât o clasificare mecanică: este o clasificare ce ne pune pe urma sensului și esențialității existenței.

Dar, chiar lăsând de o parte acest fel de a considera lucrurile, care este foarte just, clasificarea încă este relevantă pentru cercetările istorice, deoarece cu ajutorul ei putem stabili anumite asemănări între evenimente, independent de timpul în care evenimentele s-au produs.

Faptul că există asemănări între evenimente a izbit întotdeauna mintea istoricilor, care au căutat să găsească tot felul de explicații. Dar, cum prejudecata fundamentală a tuturor istoricilor este inserierea în timp a evenimentelor, ei caută o explicație, care să țină seamă și de asemănarea evenimentelor și de curgerea timpului; și atunci a venit, după cum știți, teoria lui Vico, „corsi e ricorsi”, adică întoarcerile ciclice ale istoriei, și mai târziu teoria lui Kant, evoluția helicoidală, spirală a istoriei. Eu nu știu dacă în adevăr este nevoie și de ciclurile lui Vico și de helicoidala lui Kant, dar cred că ceea ce se poate spune

eu precizie și cu oarecare siguranță este că există anumite asemănări între evenimente, independent de timpul în care ele se produc. Și atunci, asemănările de evenimente trebuie să creeze tipuri de evenimente, adică realitățile se manifestă în diferite locuri și în diferite timpuri cam în același fel. Există înfățișări tipice ale realității.

Prin urmare, compararea diferitelor evenimente ne pune pe urma constatării unor tipuri de evenimente. Există aceste tipuri în realitate? Impresia mea este că da; că mai degrabă există aceste tipuri decât evenimentele concrete; că realitatea esențială revine mai degrabă tipului decât evenimentului concret. Dar aceasta este o altă chestiune, care depășește cadrul metodic al considerațiilor de astăzi. Noi trebuie să reținem numai că, de îndată ce există tipuri, ele urmează să fie studiate ca atare.

6. Deci, ca să ne întoarcem la obiectul care ne preocupă, la logică, la gândirea în cadrul logicii, așa cum s-a făcut ea în istoria omenirii, trebuie să căutăm evenimentele caracteristice și pe urmă să vedem dacă ele se subsumează în adevăr și participă oarecum la anumite tipuri.

Înțelegerea pe care noi vrem s-o aducem, prin urmare, în istoria logicii, este aceea ce se obține prin mergere la tip. Ca să prejudecăm asupra lucrurilor despre care ne vom întreține mai târziu: dacă de pildă constat că, într-un anumit moment, există un anumit tip de judecată, voi parveni să înțeleg mai bine acest fel de judecată dacă voi găsi, în alt timp și în alt loc, un fel de judecată asemănător cu acel care mă preocupa pe mine până acum. Cu alte cuvinte metoda aceasta, a tipurilor logice, nu duce la o înțelegere, la o explicare cauzală a realității, ci dimpotrivă la o explicare obiectivă, la descrierea realității și la înțelegerea ei oarecum intuitivă. Ceea ce urmăresc eu este să văd obiectul și să am datele cunoașterii; să am pregătirea aperceptivă pentru ca să pot vedea aceste evenimente. Cu o analogie mai grosolană, lucrurile stau cam așa: dacă eu, de pildă, sunt miop sau prezbit, trebuie să pun un anumit fel de lentile, pentru ca să văd mai bine decât cu ochiul meu liber. În același fel trebuie să înțelegem și atitudinea noastră față de faptul istoric: eu trebuie să am pregătirea ca să pot vedea acest fapt.

Un fapt absolut nou nu pot să văd. Pentru ca să-l văd bine,

trebuie să mă uit de mai multe ori la el. Cu cât faptul e mai nou, cu atât pot să-l văd mai puțin bine. Este foarte cunoscută observația că, dacă voi vedea doi negri pe stradă, unul astăzi și altul mâine, niciodată nu voi ști dacă este același negru sau sunt doi negri deosebiți, pentru că noi nu suntem obișnuiți cu chipurile de negri și nu putem stabili anumite trăsături specifice. Ceea ce ne izbește, pe noi, este culoarea de negru și o anumită conformație generală, structurală, care este aceeași la toți negri. La prima vedere, noi nu deosebim decât ceea ce am numi caracteristic și general, sau, într-un anumit fel, caracterul esențial al tipului. Deci ceea ce cunoaștem noi mai întâi, într-un obiect oarecare, este tipul obiectului și pe urmă obiectul însuși. Aceasta urmărim noi aci: să căpătăm destule elemente pentru ca să putem vedea tipurile logice. Și vom izbuti să înțelegem, să cunoaștem istoria logicii, atunci când vom izbuti să vedem cu precizie cum se îmbină evenimentele în logică. În explicarea cauzală, istoria are pretenția că lămurește cauzele lucrurilor. Eu v-am spus-o și altădată: n-am înțeles niciodată ce este cauzalitatea și n-am înțeles niciodată care este valoarea explicativă a cauzalității; pentru că, în afară de o anumită formă metafizică a cauzalității, care este creațiunea, nu există puțință de explicare cauzală a lucrurilor. Ceea ce numim noi cauzalitate este, de fapt, întotdeauna o corelație între evenimente. Eu pot să spun că acest ceas merge, pentru că l-am întors. Exact, eu trebuie să spun altfel: că întorc ceasul și el merge, că în adevăr aceste două fenomene sunt corelate. Nu spun: merge ceasul pentru că l-am întors, sau, am întors ceasul, deci el trebuie să meargă, fiindcă mișcarea aceea ar fi cauzată de întoarcere. Nu. Ci spun: mișcarea aceea se leagă, într-un anumit fel, cu fenomenul întoarcerii; atât și nimic mai mult. Eu nu pot să spun de pildă că, dacă întorc comutatorul, se stinge lumina, deci întoarcerea comutatorului este pricina stingerii luminii; ci spun, pur și simplu, că stingerea luminii este corelată cu întoarcerea comutatorului. Aceasta este ceea ce îmi este permis să spun în chip controlat. Deci ceea ce lumea numește explicație prin cauză, eu aș numi pur și simplu corelație. Dacă corelația are și un resort intim, o necesitate lăuntrică, este o altă chestiune. În orice caz, explicarea științifică sau cauzalitatea științifică, nu poate să fie „explicare”, ci este pur și

simplicu înfățișare.

Ei bine, în același fel se urmărește înfățișarea și aceeași este metoda pe care o vom întrebuința la cursul de istorie a logicii: vrem să înfățișăm înaintea d-voastre tipuri sau evenimente din istoria logicii, pentru ca să înțelegem, pe cât se poate, aceste evenimente, în funcțiune de tipurile cărora li se subsumează. Despre o interpretare evolutivă și dinamică a tipurilor și a eforturilor la oameni, nu poate să fie niciun fel de vorbă, și aceasta pentru motivul pe care vi l-am înfățișat încă de la început, pentru motivul că nu putem să considerăm timpul ca motor al evenimentelor, ci pur și simplu ca loc în care ele se petrec.

II

PERIOADELE ÎN ISTORIA LOGICII

1. Problema prelegerii precedente. 2. Orice clasificare include un element subiectiv. 3. Clasificarea istoriei universale și clasificarea istoriei filosofiei. 4. Caracterul arbitrar al epocilor din istoria filosofiei. 5. Renașterea, linie de demarcație în istoria culturii în genere și în istoria logicii. 6. Vreamea noastră, a doua linie de demarcație în istoria omenirii.

1. Am încercat, în convorbirea trecută, să vă înfățișez metoda și punctul de vedere pe care le voi urma în această schiță de istorie a logicii.

Ceea ce era caracteristic, în acest punct de vedere, era faptul că nu pot să înțeleg istoria în funcție de timp, ci numai în funcție de evenimente; că prin urmare nu există un suport al evenimentelor, care se numește timp și care ar fi dătător de seamă pentru însușirea evenimentelor, ci că întâmplările sunt acelea care, într-un câmp sunt întâmplări, se plasează pur și simplu în timp. Unitățile mari, care se pot stabili în aceste întâmplări, nu rezultă, prin urmare, din înscrierea lor în timp, ci din asemănările, din identitățile principiale și structurale, pe care aceste evenimente le prezintă între ele.

Metodei hegeliene, de interpretare dinamică a istoriei, îi opunem prin urmare un punct de vedere esențial static și ajungem la încheierea că, din acest punct de vedere, se pot desprinde, în pluralitatea și diversitatea evenimentelor, anumite tipuri. N-am stăruit asupra naturii și funcțiunii acestor tipuri, pentru că ele constituiesc o clasă de obiecte aparte, fără îndoială de foarte mare însemnătate, a căror cercetare duce în adevăr la rezultate surprinzătoare pentru înțelegerea și valorificarea realității, dar care nu face parte propriu zis dintr-un curs de istorie a logicii și nici măcar din propedeutica acestui curs; locul unei asemenea cercetări este într-un curs de metafizică.

2. Ceea ce trebuie să urmărim noi, în cursul de istorie a logicii, este prin urmare, cum spuneam, stabilirea unor anumite